



# उत्तराणि

खण्ड-क, ख, ग एवं अभ्यास-प्रश्नपत्र

## खण्ड: 'क' (अपठितांश-अवबोधनम्)

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-1

1. 1. (ग) राष्ट्रपति-भवनम् 2. (ख) उपवनस्य  
2. 1. यदा उपवने सुन्दराणि पुष्पाणि कमलानि च विकसन्ति तदा जनाः उपवनस्य शोभाम् पश्यन्ति।  
2. वस्तुतः राष्ट्रपतिभवनम् अति सुन्दरं मनोहरं च अस्ति।  
3. 1. (क) सुन्दराणि 2. जनाः 3. अति, तत्र 4. उद्यानम्
2. 1. (ख) राज्यानि 2. (क) भारतम्  
2. 1. कन्याकुमारी स्थले समुद्रतटः अस्ति।  
2. समुद्रतटे बालकाः क्रीडन्ति धावन्ति शंखानां संचयं च कुर्वन्ति।  
3. 1. रच् 2. देशः 3. जनाः 4. अत्र

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-2

1. 1. विपणन-केन्द्रे 2. (क) जनाः  
2. 1. आपणेषु वस्त्राणि, खाद्यवस्तूनि, आभूषणानि, शीत-पेयानि इत्यादीनि वस्तूनि मिलन्ति।  
2. श्वः वयम् 'पिज्जा' खादिष्यामः।  
3. 1. अत्र-यहाँ 2. अपि-भी 3. च-और  
4. श्वः-कल (आनेवाला)
2. 1. (घ) गर्जन्ति 2. (ख) वृक्षे  
2. 1. वृक्षाः जन्तुशालायाम् उद्याने सन्ति।  
2. गजाः कच्छपाः च शनैः शनैः चलन्ति।  
3. 1. तडागस्य, जन्तुशालायाः 2. शीतम्, अनेके

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-3

1. 1. (ख) उपवने 2. (ग) भ्रमन्ति  
2. 1. वृद्धाः उद्याने आगच्छन्ति, उपविशन्ति परस्परम् वदन्ति च।  
2. उपवने बालाः कन्दुकेन क्रीडन्ति परस्परम् मित्राणि भवन्ति च।  
3. 1. (क) उप + विश् (ख) आ + गम्  
2. (क) वाटिका (ख) पवनः
2. 1. (क) आम् 2. (क) आम्  
2. 1. आयंशा सारिका च सायंकाले मिलित्वा गृहाकार्यम् कुरुतः।  
2. सारिका उमा च आदर्श बालिके स्तः।  
3. 1. (ख) अस् 2. (ग) एव 3. बालिके 4. सारिका

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-4

1. 1. (क) काकः 2. (ग) रोटिका  
2. 1. काकः वृक्षस्य शाखायाः उपरि स्थित्वा रोटिकाम् खादति।  
2. लोमशा कथयति—“काकराज! त्वम् मधुरम् गीतम् गायसि।”  
3. 1. (क) अधः (ख) उपरि 2. षष्ठी विभक्ति, एकवचन  
3. 1. (क) उप + विश् (ख) आ + गम्  
2. (क) वाटिका (ख) पवनः
2. 1. 1. वर्षाकालः 2. कृषकाः  
2. 1. जनाः आकाशे कृष्णमेघान् पश्यन्ति (दृष्ट्वा) प्रसन्नाः च भवन्ति।  
2. मण्डूकाः सरोवरेषु ‘टर्-टर्’ इति शब्दाः कुर्वन्ति।  
3. 1. ‘भू’ 2. अतीव, यदा, तदा, च, इति, अपि  
3. (ख) नभः 4. विकसन्ति

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-5

1. 1. (ख) गंगोत्री स्थानात् 2. (ग) हरिद्वारे  
2. 1. जनाः स्नानाय च दूरात् आगच्छन्ति।  
2. गंगायाम् स्नानेन नरस्य सर्वाणि पापकर्माणि नष्टानि भवन्ति।  
3. 1. (क) हाँ 2. आ + गम् 3. वहति 4. पंचमी
2. 1. (क) ऋतोः 2. षड्  
2. 1. भ्रमराः पुष्पेषु आम्रमञ्जरीषु च गुञ्जन्ति।  
2. षड् ऋतोः नामानि एतानि सन्ति-शिशिरः, ग्रीष्मः, वर्षा, शरदः, वसन्तः हेमन्तः च।  
3. 1. ‘भू’ 2. च, अपि 3. विजया 4. पत्राणि

## खण्डः ‘ख’ (रचनात्मक-लेखनम्)

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-6

### वार्तालापम्

1. (i) (ख) अहम् (ii) (क) आगच्छति (iii) (ग) पश्यसि (iv) (ग) शृणोमि

### अनुच्छेदलेखनम्

2. 1. विद्यालये स्वच्छता अति आवश्यकी अस्ति।  
2. विद्यालये छात्राः पुष्पाणि च त्रोटयन्ति तान् इतस्ततः च क्षिपन्ति।  
3. छात्राः यदा कदा भोजनं अपि पातयन्ति।  
4. स्वच्छता केवलं मार्जकाणाम् एव कर्तव्यं न अस्ति।

## अथवा

### चित्रवर्णनम्

1. अस्मिन् चित्रे एका नृत्यशाला अस्ति।
2. अत्र तिस्रः बालिकाः एकः बालकः च नृत्यन्ति।
3. ते आधुनिकं नृत्यं कुर्वन्ति।
4. सर्वे प्रसन्नाः सन्ति।

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-7

### संवादलेखनम्

- 1 (i) आम्! अहम् सूर्योदयः पश्यामि।  
(ii) आम्! मध्याह्ने तु सूर्यस्य प्रकाशः प्रचण्डः भवति।  
(iii) आम्! अहम् अपि सूर्यं नमस्कारम् करोमि।  
(iv) आम्! रविः, सूर्य, भास्कर, दिनकरः, दिवाकरः, इत्यादीनि।

### अनुच्छेदलेखनम्

- 2 1. स्वतन्त्रता दिवस 15 अगस्त-दिवसे मान्यते।  
2. अस्मिन् दिवसे रक्तदुर्गे ध्वजारोहणं भवति।  
3. प्रधानमंत्री स्वतंत्रतादिवसे राष्ट्रम् सम्बोधयति।  
4. स्वतंत्रतादिवसः अस्माकं राष्ट्रीय-एकतायाः प्रतीकम् अस्ति।

## अथवा

### चित्रवर्णनम्

1. इदम् एकस्य आपणस्य चित्रम् अस्ति।
2. अत्र एका स्वचालिता उन्नयनी अस्ति।
3. चित्रे अनेकानि विपणानि अपि सन्ति।
4. अत्र अनेके जनाः दृश्यन्ते।

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-8

### वार्तालापम्

- 1 (i) (ग) गमिष्यसि (ii) (ख) वार्षिकोत्सवं (iii) (क) अधुना (iv) (ग) अहम्

### अनुच्छेदलेखनम्

- 2 1. विद्यालयस्य पुस्तकालयः विशालः अस्ति।  
2. छात्राः पुस्तकालये समाचारपत्राणि पत्रपत्रिकाः चापि पठन्ति।

3. पुस्तकालये एकः पुस्तकालयाध्यक्षः भवति।
4. छात्राः पुस्तकालये पुस्तकानि पठन्ति।

अथवा

चित्रवर्णनम्

1. एतत् पर्वतस्थलस्य चित्रम् अस्ति।
2. ग्रीमष्मकाले जनाः अत्र भ्रमणाय आगच्छन्ति।
3. पर्वतशिखराणि हिमाच्छादितानि सन्ति।
4. दृश्यम् अति मनोहरम् अस्ति।

अभ्यास-कार्यपत्रिका-9

संवादलेखनम्

- 1 (i) अहम् वृक्षस्य छायायाम् रोटिकाम् खादामि।  
(ii) किम् त्वम् सत्यम् वदसि?  
(iii) अहम् मूर्खः न अस्मि।  
(iv) यदि अहम् गायामि तदा रोटिका नीचैः पतिष्यति।

अनुच्छेदलेखनम्

- 2 1. अस्माकं जीवने वृक्षाणां अत्यधिकं महत्त्वम् अस्ति।  
2. वृक्षाः एव अस्मभ्यम् प्राणवायुः आक्सीजनम् फलानि पुष्पाणि चापि यच्छन्ति।  
3. वृक्षैः एव प्रकृतेः शोभा पशूनाम्-खगानाम् आश्रयः च अस्ति।  
4. वस्तुतः वृक्षेभ्यः बिना जीवनं असम्भवम् एव।

अथवा

चित्रवर्णनम्

1. इदम् धावन-प्रतियोगितायाः चित्रम् अस्ति।
2. अनेके धावकाः धावन्ति।
3. दर्शकाः प्रतियोगितां पश्यन्ति।
4. ते करतलध्वनिना धावकानाम् उत्साहं वर्धयन्ति।

अभ्यास-कार्यपत्रिका-10

वार्तालापम्

- 1 (i) (क) पश्यामि (ii) (ग) अहम् (iii) (क) मम (iv) (ग) भवन्ति  
(v) (क) सन्ति (vi) (ग) अहम् (vii) (क) आवाम् (viii) (ख) पठावः

## अनुच्छेदलेखनम्

1. महानगरे उन्नतानि बहुआवासीय-भवनानि भवन्ति।
2. तत्र अनेके यानानि बसयानानि चापि चलन्ति।
3. इतस्ततः विद्युतस्तम्भानाम् सहायतया विद्युतस्य प्रसारम् भवति।
4. महानगरे विशालाः जनसंकुलाः अपि इतस्ततः दृश्यते।

अथवा

## चित्रवर्णनम्

1. इदम् चित्रम् उद्यानस्य अस्ति।
2. जनाः प्रातःकाले व्यायामं कुर्वन्ति।
3. एका बालिका शारीरिक-अभ्यासं करोति।
4. एक नरः मशीनयन्त्रैः शरीरं बलिष्ठं करोति।

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-11

### संवादलेखनम्

1. तव जनकः कुत्र अस्ति?
2. तव नाम किम् अस्ति?
3. त्वम् कस्याम् कक्षायाम् पठसि?
4. स्वजनकाय मम इदम् संदेशम् यच्छ, अधुना अहम् गच्छामि।

## अनुच्छेदलेखनम्

2. 1. यथा दीपानाम् उत्सवः दीपोत्सवः तथा दीपानाम् आवलिः एव दीपावली कथ्यते।
2. अस्मिन् उत्सवे जनाः स्वगृहाणि स्वच्छं कुर्वन्ति।
3. जनाः स्व स्वगृहेषु सज्जाम् अपि कुर्वन्ति।
4. अस्मिन् उत्सवे बालकाः विस्फोटक-पदार्थैः विस्फोटकाः कुर्वन्ति। सर्वत्र च आनन्दम् भवति।

अथवा

## चित्रवर्णनम्

1. अस्मिन् चित्रे एकः नदीतटम् दृश्यते।
2. एकः रजकः वस्त्राणि क्षालयति।
3. रजकस्य भार्या पुत्री च तस्य सहायतां कुरुतः।
4. समीपे एकः कुटजः अस्ति पृष्ठतः च एकः गर्दभः दृश्यते।

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-12

### संवादलेखनम्

- 1 र्+ओ+ह+इ+त्+अ, ट, ठ, ड, ढ, ण
1. ख् - व्यंजन, कवर्ग  
2. ल् - व्यंजन, अन्तस्थाः  
3. छ् - व्यंजन, चवर्ग  
4. फ् - व्यंजन, फवर्ग  
5. च् - व्यंजन, चवर्ग
- 2 1. ऋ - स्वर, ह्रस्व  
2. इ - स्वर, ह्रस्व  
3. ओ - स्वर, दीर्घ  
4. लृ - स्वर, ह्रस्व  
5. आ - स्वर, दीर्घ

## खण्डः 'ग' ( अनुप्रयुक्त-व्याकरणम् )

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-13 ( वर्ण-विचार )

### वार्तालापम्

- 1 1. (i) माता 2. (ii) बालकः 3. (ii) औषधम् 4. (iii) अध्यापकः 5. (ii) शिक्षिका
- 2 1. (iii) आ 2. (ii) उ 3. (i) क् 4. (iii) ज् एवं ज् 5. (iii) तीन
- 3 1. प, र्, अ 2. उ, आ 3. न्, आ 4. उ, ष् 5. ख, अः

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-14

- 1 1. (i) चि 2. (iii) को 3. (i) मु 4. (iii) त्र 5. (ii) ज्
- 2 1. अः 2. म् 3. अः 4. अः 5. आ

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-15 ( लिङ्ग-विचार )

- 1 पुल्लिङ्गम् (i) कुक्कुरः (ii) सैनिकः (iii) शुकः  
स्त्रीलिङ्गम् (i) लता (ii) माता (iii) शाखा (iv) ग्रीवा  
नपुंसकलिङ्गम् (i) फलम् (ii) उद्यानम् (iii) अस्त्रम्
- 2 1. शिक्षिका 2. कोकिला 3. अजा 4. छात्रा 5. बालिका  
6. आचार्या 7. अध्यापिका 8. मृगी 9. जननी 10. मयूरी
- 3 1. न 2. आम् 3. न 4. आम् 5. न  
6. आम् 7. न 8. आम् 9. आम् 10. न

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-16

- 1 1. जन, जन 2. नृपः, नृपाः 3. फलम्, फले 4. मातरम्, मातृः 5. वानरौ, वानराः  
6. भोजनम्, भोजने 7. मातरौ, मातरः 8. वस्त्रम्, वस्त्रे 9. कमलम्, कमले 10. वृक्षः, वृक्षाः
- 2 1. (ग) तरणतालः 2. (क) चित्रकारः 3. (क) सर्पः 4. (ख) घटः 5. (ग) मधुमक्षिका

- |          |        |        |        |        |       |
|----------|--------|--------|--------|--------|-------|
| <b>3</b> | 1. न   | 2. आम् | 3. न   | 4. आम् | 5. न  |
|          | 6. आम् | 7. न   | 8. आम् | 9. आम् | 10. न |

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-17

- |          |                   |                   |                  |                   |                   |
|----------|-------------------|-------------------|------------------|-------------------|-------------------|
| <b>1</b> | 1. पुल्लिङ्गम्    | 2. स्त्रीलिङ्गम्  | 3. पुल्लिङ्गम्   | 4. स्त्रीलिङ्गम्  | 5. पुल्लिङ्गम्    |
|          | 6. स्त्रीलिङ्गम्  | 7. पुल्लिङ्गम्    | 8. स्त्रीलिङ्गम् | 9. पुल्लिङ्गम्    | 10. पुल्लिङ्गम्   |
|          | 11. स्त्रीलिङ्गम् | 12. स्त्रीलिङ्गम् | 13. पुल्लिङ्गम्  | 14. स्त्रीलिङ्गम् | 15. स्त्रीलिङ्गम् |

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-18

- |          |                   |                   |                   |                   |                   |
|----------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|
| <b>1</b> | 1. स्त्रीलिङ्गम्  | 2. नपुंसकलिङ्गम्  | 3. स्त्रीलिङ्गम्  | 4. पुल्लिङ्गम्    | 5. पुल्लिङ्गम्    |
|          | 6. पुल्लिङ्गम्    | 7. नपुंसकलिङ्गम्  | 8. पुल्लिङ्गम्    | 9. पुल्लिङ्गम्    | 10. स्त्रीलिङ्गम् |
|          | 11. पुल्लिङ्गम्   | 12. स्त्रीलिङ्गम् | 13. नपुंसकलिङ्गम् | 14. पुल्लिङ्गम्   | 15. पुल्लिङ्गम्   |
| <b>2</b> | 1. स्त्रीलिङ्गम्  | 2. पुल्लिङ्गम्    | 3. नपुंसकलिङ्गम्  | 4. पुल्लिङ्गम्    | 5. नपुंसकलिङ्गम्  |
|          | 6. स्त्रीलिङ्गम्  | 7. नपुंसकलिङ्गम्  | 8. नपुंसकलिङ्गम्  | 9. पुल्लिङ्गम्    | 10. स्त्रीलिङ्गम् |
|          | 11. स्त्रीलिङ्गम् | 12. पुल्लिङ्गम्   | 13. पुल्लिङ्गम्   | 14. नपुंसकलिङ्गम् | 15. पुल्लिङ्गम्   |

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-19

- |          |                  |                  |                  |                  |                  |
|----------|------------------|------------------|------------------|------------------|------------------|
| <b>1</b> | 1. पुल्लिङ्गम्   | 2. पुल्लिङ्गम्   | 3. पुल्लिङ्गम्   | 4. नपुंसकलिङ्गम् | 5. स्त्रीलिङ्गम् |
|          | 6. नपुंसकलिङ्गम् | 7. स्त्रीलिङ्गम् | 8. स्त्रीलिङ्गम् | 9. पुल्लिङ्गम्   | 10. पुल्लिङ्गम्  |
| <b>2</b> | 1. पुल्लिङ्गम्   | 2. स्त्रीलिङ्गम् | 3. स्त्रीलिङ्गम् | 4. पुल्लिङ्गम्   | 5. पुल्लिङ्गम्   |
|          | 6. नपुंसकलिङ्गम् | 7. स्त्रीलिङ्गम् | 8. स्त्रीलिङ्गम् | 9. नपुंसकलिङ्गम् | 10. पुल्लिङ्गम्  |

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-20

- |          |             |          |               |           |          |
|----------|-------------|----------|---------------|-----------|----------|
| <b>1</b> | 1. वृक्षः   | 2. सर्पः | 3. मधुमक्षिका | 4. सूर्यः | 5. मयूरः |
|          | 6. अध्यापकः | 7. सिंहः | 8. गजः        | 9. घटिका  | 10. मेघः |

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-21

- |          |                      |                       |                    |                        |                 |
|----------|----------------------|-----------------------|--------------------|------------------------|-----------------|
| <b>1</b> | 1. कर्ता/ने          | 2. कर्म/को            | 3. करण/से          | 4. सम्प्रदान/को-के लिए |                 |
|          | 5. अपादान/से (पृथक्) | 6. सम्बन्ध/का, के, की | 8. सम्बोधन/हे, अरे |                        |                 |
|          | 7. अधिकरण/में, पर    |                       |                    |                        |                 |
| <b>2</b> | 1. (ख) विमानेन       | 2. (ग) फलेभ्यः        | 3. (क) मेघात्      | 4. (क) रोहनस्य         | 5. (क) वृक्षस्य |
|          | 6. (ख) शाखायाम्      | 7. (क) प्रवीणाय       | 8. (ख) कन्दुकेन    | 9. (ग) बालान्          | 10. (क) सर्पम्  |

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-22 ( संज्ञा शब्द आधारितं ज्ञानम् )

<b>1</b>	1. बालिकाः	2. हलेन	3. नासिकया	4. वृक्षात्	5. बसयानेन
	6. जनकम्	7. गृहात्	8. पुस्तकानि	9. आम्रफले	10. मित्रम्
<b>2</b>	1. वयम् आपणम् अगच्छाम।	2. भक्तौ ईश्वरम् अभजताम्।			
	3. त्वम् पत्राणि लेखिष्यसि।	4. भिक्षुकौ भिक्षाम् याचतः।			
	5. मृगः वने चरति।	6. कलिकाः शीघ्रम् विकसिष्यन्ति।			
	7. उपवने मयूरः अनुत्पत्।	8. अश्वौ तीव्रम् अधावताम्।			
	9. खगाः उच्चैः कूजन्ति।	10. आकाशे विमानानि उत्पतन्ति।			
<b>3</b>	1. कलिकया/कलिकायै	.....	कलिकाभिः/कलिकाभ्यः		
	2. ....	पुस्तकाभ्याम्	पुस्तकेभ्यः		
	3. ....	कमलयोः	कमलेषु		
	4. पुष्पम्	.....	पुष्पाणि		
	5. शाखया	शाखाभ्याम्	.....		
	6. मक्षिकायाः	मक्षिकयोः	.....		
	7. हे गृह!	.....	हे गृहाणि!		
	8. ....	छात्रयोः	छात्रसु		
	9. बाले	बालयोः	.....		
	10. वृक्षेण	वृक्षाभ्याम्	.....		

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-23 ( सर्वनाम शब्द आधारितं ज्ञानम् )

<b>1</b>	1. इमानि	2. अयम्	3. तानि	4. एते	5. एते
	6. किम्	7. तव/युवयोः/युष्माकम्	8. मम/आवयोः/अस्माकम्		
	9. ते	10. अस्माकम्			
<b>2</b>	<b>मूलशब्दः</b>	<b>लिङ्गम्</b>	<b>विभक्तिः</b>	<b>वचनम्</b>	
	1. एतत्	स्त्रीलिङ्गम्	षष्ठी	एकवचनम्	
	2. तत्	पुंल्लिङ्गम्/नपुंसकलिङ्गम्	षष्ठी	बहुवचनम्	
	3. तत्	नपुंसकलिङ्गम्	प्रथमा/द्वितीया	बहुवचनम्	
	4. युष्मद्	त्रिषु लिङ्गेषु	षष्ठी	एकवचनम्	
	5. यत्	पुंल्लिङ्गम्/नपुंसकलिङ्गम्	षष्ठी	एकवचनम्	

6. युष्मद्	त्रिषु लिङ्गेषु	द्वितीया	बहुवचनम्
7. अस्मद्	त्रिषु लिङ्गेषु	पञ्चमी	एकवचनम्
8. किम्	पुंल्लिङ्गम्/नपुंसकलिङ्गम्	तृतीया	बहुवचनम्
9. किम्	स्त्रीलिङ्गम्	प्रथमा/द्वितीया	बहुवचनम्
10. अस्मद्	त्रिषु लिङ्गेषु	प्रथमा/द्वितीया	बहुवचनम्

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-24

<b>1</b>	1. ....	ते	ताः		
	2. त्वत्	युवाभ्याम्	.....		
	3. एतस्याः	एतयोः	.....		
	4. कः/कम्	.....	के/कान्		
	5. ....	एते	एतानि		
	6. ....	काभ्याम्	केभ्यः		
	7. तया/तस्यै/तस्याः	.....	ताभिः/ताभ्यः		
	8. ....	कयोः	केषु		
	9. एतस्मात्	.....	एतेभ्यः		
	10. त्वयि	युवयोः	.....		
<b>2</b>	1. अहम्	2. एषः	3. कस्मिन्	4. सा	5. के
	6. एतस्याम्	7. कस्य	8. तानि	9. ताः	10. वयम्

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-25 ( विशेषण-विशेष्य आधारितं ज्ञानम् )

<b>1</b>	1. विद्यालयः	2. प्रवेशद्वारम्	3. द्वाराणि	4. प्रधानाचार्या	5. विद्यालये
	6. अध्यापकेभ्यः	7. अश्वस्य	8. गायिके	9. बालिकाः	10. फलानि
<b>2</b>	1. हरितानि	2. स्थूलाः	3. शीतला	4. शोभनानि	5. शोभनः
	6. रमणीया	7. एका	8. अर्धविकसितानि	9. अस्मिन्	10. सहायकौ

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-26 ( वचन आधारितं ज्ञानम् )

<b>1</b>	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
	1. विद्यालयात्	—	बालकाः, आगच्छन्ति
	2. —	—	वायुयानानि, उत्पतन्ति
	3. —	—	जनाः, उत्तिष्ठन्ति

4. मधुरम्, फलम्, पतति	—	—
5. पुस्तकालयम्	—	अध्यापकाः, गच्छन्ति
6. कन्या, पत्रिकाम्, पठति	—	—
7. वानरः, कूर्दति	—	—
8. उद्यानम्	—	बालिकाः, गच्छन्ति
9. आपणम्	मित्रे, गच्छतः	—
10. पुस्तकम्	—	बालिकाः, पठन्ति

<b>2</b>	1. बहुवचनम्	2. द्विवचनम्	3. द्विवचनम्	4. एकवचनम्	5. बहुवचनम्
	6. द्विवचनम्	7. द्विवचनम्	8. एकवचनम्	9. एकवचनम्	10. बहुवचनम्
<b>3</b>	1. यन्त्राणि	2. पात्रे	3. वृद्धा	4. भ्रमरौ	5. क्रीडनकम्
	6. देवाः	7. लते	8. अन्नम्	9. सिंहौ	10. जटाः

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-27

<b>1</b>	<b>एकवचनम्</b>	<b>द्विवचनम्</b>	<b>बहुवचनम्</b>
	1. अंगुष्ठः	पिकौ	बकाः
	2. भवनम्	मालाकारी	पुत्राः
	3. —	सेविके	दीपाः
	4. —	नेत्रे	शाकानि
<b>2</b>	1. वानराः वृक्षस्य उपरि तिष्ठन्ति। वानराः वृक्षे कूर्दन्ति।	2. त्रय बालकाः तिष्ठन्ति। बालकाः पुस्तकानि पठन्ति।	
	3. चित्रे त्रयः अश्वाः सन्ति। अश्वाः तीव्रम् धावन्ति।	4. चित्रे त्रयः गजाः सन्ति। गजाः जलानि पिबन्ति।	
	5. चित्रे द्वौ बालकौ स्तः। बालकौ हसतः।		

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-28 ( अव्यय आधारितं ज्ञानम् )

<b>1</b>	1. अत्र	2. न	3. बहिः	4. प्रातः	5. अधुना
	6. च	7. तत्र	8. कुत्र	9. शनैः	10. इतस्ततः
<b>2</b>	1. 1. एका नदी पर्वतात् तीव्रं वहति। 2. खगाः उच्चैः आकाशे उड्डयन्ति।	2. 1. विद्यालयम् परितः वृक्षाः सन्ति। 2. विद्यालयात् बहिः छात्राः क्रीडन्ति।	3. 1. बालकौ बालिका च वार्तालापं कुर्वन्ति। 2. पृष्ठतः वृक्षाः सन्ति।	4. 1. कान्दविकः आपणात् बहिः पश्यति। 2. तत्र अनेकानि वस्तूनि सन्ति।	5. 1. छात्राः तीव्रं धावन्ति। 2. दर्शकाः उच्चैः करतलध्वनिं कुर्वन्ति।

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-29

- 1** 1. भी 2. और 3. वहाँ 4. नहीं 5. बाहर  
6. यहाँ 7. अभी 8. इधर-उधर 9. कहीं 10. साथ
- 2** 1. धीरे 2. पास 3. सुबह 4. बिना 5. भी  
6. और 7. अभी 8. आज 9. कल 10. किसलिए
- 3** 1. श्वः 2. अद्य 3. अत्र 4. च 5. कुत्र  
6. न 7. अति 8. कदा 9. ह्यः 10. सर्वतः
- 4** 1. अद्य = आज 2. अधुना = अब 3. च = और 4. श्वः = कल (आने वाला)  
5. अत्र = यहाँ 6. शनैः = धीरे 7. एव = ही 8. किमर्थम् = किसलिए 9. न = नहीं  
10. सर्वत्र = सब जगह

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-30 (संख्याधारितं ज्ञानम्)

- 1** 1. त्रयः 2. पञ्चदशः 3. द्वे 4. चतस्रः 5. एका  
6. सप्त 7. चत्वारः 8. द्वे 9. दश 10. एकः  
11. तिस्रः 12. द्वौ 13. चत्वारि 14. चत्वारः 15. एकम्  
16. विंशति 17. चत्वारः 18. द्वे 19. शत 20. एकम्

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-31 (पुरुष-आधारितं ज्ञानम्)

- 1** 1. याचते 2. आगच्छसि 3. रक्षतः 4. तिष्ठामि 5. (पुष्पाणि) पतन्ति  
6. स्मरथः 7. (पत्रम्) अस्ति 8. जिघ्रथ 9. गच्छति 10. पश्यावः  
11. वदन्ति 12. यच्छामः 13. स्तः 14. धावन्ति 15. चलतः
- 2** 1. खेलामि 2. आगच्छसि 3. पठति 4. तरन्ति 5. पश्यावः  
6. हससि 7. नमतः 8. विकसति 9. धावथ 10. तिष्ठन्ति  
11. कूर्दन्ति 12. चलति 13. वदतः 14. खादथः 15. पततः
- 3** करोषि, क्षालयामि, अस्ति, क्षालयिष्यामि, जानामि, करोषि, कथयति, भवति, पालयामि, असि

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-32

- 1** 1. खादतः 2. चलति 3. पश्यसि 4. भवसि 5. स्मरतः
- 2** 1. हसति 2. पठति 3. नृत्यति 4. तरति 5. पश्यन्ति

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-33 धातुरूप आधारितं ज्ञानम् ( अशुद्धि संशोधनम् )

- 1** 1. वयम् देशम् अरक्षाम। 2. युवाम् पुस्तकानि पठथः। 3. सा जनकेन सह आगच्छत्।  
4. तौ कार्यम् अकुरुताम्। 5. आवाम् स्वकार्यम् अकुर्व। 6. वयम् कन्दुकेन क्रीडामः।  
7. त्वम् क्रीडाक्षेत्रे खेलसि। 8. तौ आपणम् गमिष्यतः। 9. राधिका शोभा च जलम् पास्यतः।  
10. अजा वने चरति। 11. छात्राः गुरुं प्रश्नं पृच्छन्ति। 12. वृक्षात् फलम् पतिष्यति।  
13. पाण्डवाः पञ्च आसन्। 14. त्वम् कदा पठसि? 15. जनकः बालकाः च गुरुकुलं गमिष्यन्ति।
- 2** 1. (ग) कर्षति 2. (ग) द्रक्ष्यन्ति 3. (ख) स्थास्यति 4. (क) गमिष्यसि 5. (ख) नंस्याम्:

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-34 ( प्रथमा विभक्ति-आधारितं ज्ञानम् )

- 1** 1. कदलीफलानि 2. अश्वाः 3. आवाम् 4. सूर्यः 5. ताः  
6. कलिके 7. अहम् 8. मयूरौ 9. खगौ 10. यूयम्
- 2** 1. बालकाः अत्र पठन्ति। 2. सिंहः उच्चैः गर्जिष्यति। 3. युवाम् सदा हसिष्यथः।  
4. महिलाः गीतं गास्यन्ति। 5. ताः पुष्पं घ्रास्यन्ति।
- 3** 1. हम दोनों 2. तुम दोनों 3. एक बंदर 4. वे सब (स्त्रीलिङ्ग) 5. हम सब  
6. दो अध्यापिकाएँ 7. दो कलियाँ 8. एक फूल 9. अनेक पते 10. वह (स्त्रीलिङ्ग)

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-35 ( द्वितीया विभक्ति-आधारितं ज्ञानम् )

- 1** 1. चित्रम् 2. नृत्यम् 3. अश्वम् 4. तृणम् 5. मूषकम्  
6. गृहम् 7. पुस्तकालयम् 8. देशम् 9. फलम् 10. अश्वम्
- 2** 1. जलम् 2. पुस्तकम् 3. भोजनम् 4. गीतम् 5. कार्यम्

## अभ्यास-कार्यपत्रिका-36 ( तृतीया विभक्ति-आधारितं ज्ञानम् )

- 1** 1. जनकेन 2. मृगैः 3. नेत्राभ्याम् 4. पादैः 5. मुखेन  
6. हस्ताभ्याम् 7. नेत्रेण 8. हलेन 9. पादेन 10. विमानेन
- 2** 1. कृषकौ जलेन क्षेत्रं सिञ्चतः। 2. वयम् नेत्राभ्याम् चित्रम् पश्यामः। 3. शिशुः क्रीडनकेन खेलति।  
4. बाला नासिकया पुष्पम् जिघ्रति। 5. सीता रामेण सह वनम् अगच्छत्।
- 3** एकवचनम् द्विवचनम् बहुवचनम्  
1. कृषकेन कृषकाभ्याम् कृषकैः  
2. पर्णेन पर्णाभ्याम् पर्णैः  
3. हस्तेन हस्ताभ्याम् हस्तैः

4. नासिकया	नासिकाभ्याम्	नासिकाभिः
5. कलिकया	कलिकाभ्याम्	कलिकाभिः
6. उद्यानेन	उद्यानाभ्याम्	उद्यानैः
7. भवनेन	भवनाभ्याम्	भवनैः
8. नरेण	नराभ्याम्	नरैः
9. अजया	अजाभ्याम्	अजाभिः
10. मुखेन	मुखाभ्याम्	मुखैः

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-37 ( चतुर्थी विभक्ति-आधारितं ज्ञानम् )

- 1** 1. पुत्राय 2. सुतायै 3. वृद्धेभ्यः 4. प्रजाभ्यः 5. देवेभ्यः  
6. रावणाय 7. परोपकाराय 8. जनेभ्यः 9. परहितेभ्यः 10. पर्यावरणाय
- 2** 1. श्रीगणेशाय 2. याचकाय/याचकेभ्यः 3. प्रकाशाय 4. भ्रमणाय 5. बालिकायै  
6. कर्णाय 7. जनेभ्यः 8. पठनाय 9. बालकाभ्याम्/बालकाय/बालकेभ्यः  
10. परोपकाराय
- 3** (क) (i) अन्नाय (ii) जनेभ्यः (iii) सर्वेभ्यः (iv) परोपकाराय  
(ख) (i) अन्येभ्यः (ii) सर्वेभ्यः (iii) स्नानाय, सिञ्चनाय (iv) परोपकाराय

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-38 ( पञ्चमी विभक्ति-आधारितं ज्ञानम् )

- 1** 1. (ग) अशवात् 2. (ख) तरणतालात् 3. (क) ज्ञानात् 4. (ग) अध्यापिकायाः  
5. (ग) गृहात् 6. (क) भोजनात् 7. (ग) सिंहात् 8. (ख) वृक्षेभ्यः  
9. (ख) अध्यापिकाभ्यः 10. (क) शिक्षायाः
- 2** 1. मधुरः गृहात् आगच्छति। 2. लतायाः पुष्पाणि पतन्ति।  
3. वर्षा मेघेभ्यः भवति। 4. यमुना पर्वतात् निस्सरति।  
5. बालकः कुक्कुरात् भीतः अस्ति। 6. अनिलः अशवात् पतति।  
7. ग्रामात् बहिः मन्दिरम् अस्ति। 8. ऐशः आपणात् मोदकानि आनयति।  
9. त्वम् कक्षायाः आगच्छसि। 10. विद्यायाः विना जीवनं निरर्थकम्।

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-39 ( षष्ठी विभक्ति-आधारितं ज्ञानम् )

- 1** 1. चन्द्रस्य 2. नीरजस्य 3. लक्ष्मणस्य 4. हस्ताभ्याम् 5. गंगायाः  
6. महादेवस्य 7. काकस्य 8. उद्यानस्य 9. गंगायाः 10. भ्रमरणाम्

2	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1.	नक्षत्रस्य	नक्षत्रयोः	नक्षत्राणाम्
2.	वायुयानस्य	वायुयानयोः	वायुयानानाम्
3.	कृषकस्य	कृषकयोः	कृषकाणाम्
4.	कोकिलायाः	कोकिलयोः	कोकिलानाम्
5.	कण्ठस्य	कण्ठयोः	कण्ठानाम्
6.	वृक्षस्य	वृक्षयोः	वृक्षाणाम्
7.	विद्यालयस्य	विद्यालयोः	विद्यालयानाम्
8.	यमुनायाः	यमुनयोः	यमुनानाम्
9.	मम	आवयोः	अस्माकम्
10.	सुतायाः	सुतयोः	सुतानाम्

3	1. भोजनस्य	2. कृषकाणाम्	3. निर्झराणाम्	4. भ्रमराणाम्	5. मेद्यानाम्
	6. अध्यापिकायाः	7. वाटिकायाः	8. तडागस्य	9. पुस्तकस्य	10. अम्बायाः

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-40 ( सप्तमी विभक्ति आधारितं ज्ञानम् )

1	1. (ग) वृक्षेषु	2. (क) समुद्रजले	3. (क) देवालये	4. (ख) पर्वतस्थलेषु	5. (ग) आकाशे
	6. (क) नगरेषु	7. (ख) अमरीकादेशे	8. (ग) वने	9. (क) पुस्तके	10. (क) कक्षायाम्
2	1. वृक्षे/वृक्षयोः/वृक्षेषु	2. सरोवरे/सरोवरयोः/सरोवरेषु			
	3. मुम्बईनगरे	4. भारतदेशे			5. नीडेषु
	6. कक्षायाम्/कक्षयोः/कक्षासु	7. सरोवरे/सरोवरयोः/सरोवरेषु			
	8. गुहायाम्/गुहयोः/गुहासु	9. देवालये			10. शाखयोः
3	1. गृहयोः	2. वनेषु	3. पर्वतयोः	4. शाखासु	5. फलेषु
	6. मयि	7. अस्मासु	8. मकरयोः	9. गुहायाम्	10. मीनेषु

### अभ्यास-कार्यपत्रिका-41 ( सम्बोधन आधारितं ज्ञानम् )

1	1. हे छात्र!	2. हे अम्बेः	3. हे अजे!	4. हे अनुजौ!	5. हे बालिके!
	6. हे सुते!	7. हे वृक्ष!	8. हे जल!	9. हे काकाः!	10. हे मित्र!
2	1. हे कोकिले!	2. हे लते!	3. हे महिले!	4. हे हस्ताः!	5. हे छात्रे!
	6. हे मातरः	7. हे रोनिके!	8. हे कक्षे!	9. हे गजौ!	10. हे मेघाः!

अभ्यास-कार्यपत्रिका-42 ( विभक्ति-आधारितः मिश्रितः अभ्यासः )

- 1 1. विद्यालयाभ्याम् 2. गृहेषु 3. सरोवरस्य 4. कर्णेन 5. कक्षाम्  
6. सूर्यः 7. भक्तेभ्यः 8. हे नराः! 9. नीडयोः 10. वाहनानि  
2 1. वाटिकायाम् 2. जले 3. मन्दिरेषु 4. वाहनेषु 5. पुष्पे

3	विभक्ति	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
	प्रथमा	वर्षा, छात्रा	पुस्तकालयौ	फलानि, शावकाः
	द्वितीया	सरोवरम्	.....	.....
	तृतीया	.....	.....	.....
	चतुर्थी	.....	फलाभ्याम्, हस्ताभ्याम्	.....
	पञ्चमी	शिक्षिकायाः	.....	.....
	षष्ठी	विज्ञानस्य, जलस्य, कृषकस्य	पुस्तकयोः	खगानाम्
	सप्तमी	.....	.....	गृहेषु
	सम्बोधन	.....	.....	.....

## अभ्यास-प्रश्नपत्रम्-1

### खण्ड: 'क' (अपठितांश-अवबोधनम्)

1. 1. ग्रामे 2. संगीता 3. प्रतिदिनम् 4. शूरा
2. 1. संगीता नद्याम् पश्यति यत् एकः बालकः जलमग्नः अस्ति।  
2. गणतंत्रदिवसे सा गजयात्राम् करोति।  
3. धर्मपुर नाम ग्रामे एका संगीता नाम बालिका वसति।  
4. पुरस्कारः सर्वकारः यच्छति।
3. 1. अस्ति-अस् 2. (ग) शूरा 3. (ख) संगीता 4. (क) आम्

### खण्ड: 'ख' (रचनात्मक-लेखनम्)

#### अनुच्छेदलेखनम्

2. 1. स्वच्छतायाः जीवने अत्यधिकं महत्त्वं भवति।  
2. स्वच्छता अस्माकं कर्तव्यः अस्ति।  
3. अस्वच्छतायाः अनेके रोगाः भवन्ति।  
4. गृहे अपि स्वच्छता सर्वेषाम् कर्तव्यम् अस्ति।

#### अथवा

#### चित्रवर्णनम्

1. इदम् मेट्रोरेलस्थानकस्य चित्रम् अस्ति।  
2. अत्र एकम् रेलयानम् अस्ति।  
3. जनाः मेट्रोरेलयानेन आवागमनं कुर्वन्ति।  
4. मेट्रोरेलयानम् भूमेः अधः अपि चलति।
3. (i) (ख) गच्छामि (iii) (ग) मित्राणि (iii) (ख) वसन्ति (iv) (ग) आगच्छन्ति  
(v) (ग) अपि (vi) (क) ते (vii) (ग) सुन्दराणि (viii) (ख) चलावः

### खण्ड: 'ग' (अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्)

4. 1. (ग) युवाम् 2. (क) मित्राणि 3. (घ) कन्याः 4. (ख) अहम्  
5. (क) माता 6. (ग) वयम् 7. (ग) तानि 8. (ग) ते

- 5** 1. 1. (ग) गच्छन्ति 2. (क) यच्छति 3. (घ) सन्ति 4. (ख) वसतः  
5. (ख) गच्छामि 6. (ग) अस्ति 7. (ख) कुरुतः 8. (क) उत्पततः
- 6** 1. कति 2. कदा 3. सह 4. शनैः  
5. कुत्र 6. तत्र 7. प्रातः 8. च
- 7** 1. बालौ लेखान् लिखतः। 2. अहम् पुस्तकम् पठामि।  
3. रोहनः ग्रामम् गमिष्यति। 4. श्वः अहम् चित्रम् द्रक्ष्यामि।  
5. सा मम अनुजा अस्ति। 6. तव क्रीडनकम् कुत्र अस्ति?  
7. सा जन्तुशालायाम् पशून् द्रक्ष्यति। 8. श्वः वर्षा भविष्यति।
- 8** 1. पश्यावः, पश्यामः 2. द्रक्ष्यतः, द्रक्ष्यन्ति 3. पास्यामि, पास्यामः 4. भवति, भवतः  
5. असि, स्थ 6. लतयोः, लतासु 7. शाख्या, शाखाभ्याम्
- 9** 1. उद्याने 2. वृक्षस्य 3. वर्षाकाले 4. तरणतालस्य  
5. कन्यायाः 6. याचकाय 7. शाखायाम् 8. परोपकाराय

## अभ्यास-प्रश्नपत्रम्-2

### खण्ड: 'क' (अपठितांश-अवबोधनम्)

1. 1. (ख) शिखरे 2. (घ) मिष्टान्नानि  
2. 1. नारिकेलस्य फलानि पत्राणाम् अधः भवन्ति।  
2. नारिकेलस्य फलानि पूर्वम् हरितानि पश्चात् च कपिशवर्णानि भवन्ति।  
3. 1. वयम् 2. बहूनि 3. 'कृ' धातुः 4. 'च'

### खण्ड: 'ख' (रचनात्मकं-लेखनम्)

#### अनुच्छेदलेखनम्

2. 1. वर्षाकालः अति सुन्दरः कालः भवति।  
2. वर्षाकाले मयूरः नृत्यति।  
3. मयूरः अस्माकं राष्ट्रिय पक्षी अस्ति।  
4. मयूरस्य पक्षाः विविधवर्णानि सुन्दराणि भवन्ति।

अथवा

#### चित्रवर्णनम्

1. इदम् एकस्य बसयानस्य चित्रम् अस्ति।  
2. बसयानम् छात्रान् विद्यालयम् नयति।  
3. छात्राः पठनाय विद्यालयम् गच्छन्ति।  
4. चित्रे अनेके छात्राः सन्ति।

#### संवादम्

- (i) अहम् विद्यालयम् गच्छामि।  
(ii) मम विद्यालये सहस्रम् छात्राः सन्ति।  
(iii) विद्यालये पञ्चदश शिक्षकाः सन्ति।  
(iv) एकम् विशालम् क्रीडाक्षेत्रम्, पुस्तकालयः, प्रयोगशालाः इत्यादीनि सन्ति।

### खण्ड: 'ग' (अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्)

4. 1. (ख) वयम् 2. (ग) तौ 3. (क) त्वम् 4. (ग) सः  
5. (क) सा 6. (ख) तव 7. (ग) कृषकौ 8. (ख) आवाम्  
5. 1. कूजन्ति 2. चलतः 3. पश्यामः 4. तरन्ति  
5. तरति 6. सन्ति 7. स्तः 8. स्थ

- 6**
1. अश्वात्
  2. हस्तेन
  3. कमलानि
  4. मोदकाय
  5. नेत्राभ्याम्
  6. वृक्षस्य
  7. नृपस्य
  8. शय्यायाम्
- 7**
1. कक्षे, कक्षाः
  2. माम्, आवाम्
  3. काकाभ्याम्, काकेभ्यः
  4. युवयोः, युष्माकम्
  5. मित्रम्, मित्राणि
  6. कथायाम्, कथयोः
  7. के, कानि
- 8**
1. यूयम् किम् कुरुथ?
  2. सः चित्रम् पश्यति।
  3. ते आम्रं खादतः।
  4. आवाम् सत्यम् वदावः।
  5. कच्छपः पादैः चलति।
  6. तौ बालकौ नृत्यतः।
  7. आवाम् लेखौ लिखावः।
  8. नेत्राणि सुन्दराणि सन्ति।
- 9**
1. त्वम् दुग्धम् पास्यसि।
  2. ते/ताः अश्वात् पतन्ति।
  3. कुक्कुराः भोजनाय भ्रमन्ति।
  4. कृषकौ क्षेत्रम् कर्षतः।
  5. त्वम् किम् वदसि?
  6. बालौ हस्तेन भोजनं खादतः।
  7. ताः बालिकाः नृत्यन्ति।
  8. ते/ताः चलचित्रम् पश्यन्ति।